

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله ، والصلاة والسلام على رسوله محمد وعلى آله وأصحابه أجمعين

АБУ ҲАНИФА – БУЮК МУЖТАҲИД ИМОМ!

Муҳтарам жамоат! Аллоҳ таолонинг инояти билан Ислому дини Пайғамбаримиз алайҳиссаломга мукамал нозил қилинди. Саҳобалар, улардан кейин тобеъин, таба тобеъинлар ва уламолар ушбу динни келажак авлодга етказишда катта фидокорлик кўрсатишди ва ҳозиргача кўрсатмоқдалар.

Хусусан, мазҳаб уламолари Имом Абу Ҳанифа, Имом Молик, Имом Шофеъий ва Имом Аҳмад раҳимаҳумуллоҳ Куръони карим, ҳадиси шариф, уламолар ижмосидан чиқариб олган усул ва фикҳга оид қоидалар билан динимизнинг Қиёматгача сақланиб қолишига ҳисса қўшдилар.

Маълумки, юртимиз Ислому нури билан мунаввар бўлган пайтлардан бери ватандошларимиз ҳанафий мазҳабига амал қилиб келишган. Ҳанафий мазҳабимизга Имом Аъзам Абу Ҳанифа ва шогирдлари Имом Абу Юсуф ҳамда Имом Муҳаммад раҳимаҳумуллоҳ асос солганлар.

Имом Аъзам раҳматуллоҳи алайҳ – Ислому тарихидаги буюк шахслардан бири. Мазҳаббошимиз сифатида у зотнинг ҳаётларини ўрганар эканмиз, Аллоҳ таолонинг инояти ва тавфиқи у зотга ёр бўлганини англаймиз. Ислому уммати нима сабабдан улуг мужтаҳидларнинг йўлларини бир овоздан ҳақ деб билганларини тушуниб оламиз. Уларнинг илмий салоҳияти ва инсоний фазилатларига гувоҳ бўламиз.

Имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ ҳижрий 80 (мелодий 699) йилда Куфа шаҳрида халифа Абдулмалик ибн Марвон даврида туғилганлар. Бу даврда бир жамоа саҳобалар ҳаёт эдилар. Имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ уларга эргашган тобеъинлардан бўлганлар. Чунки у зот Куфага ташриф буюрган саҳоба Анас ибн Молик ҳақида: “Анас разияллоҳу анҳуни кўрганман”, деганлари бизга ишончли ҳолда етиб келган.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом фақиҳлар ҳақида шундай деганлар:

﴿مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ﴾ (متفق عليه عن معاوية رضي الله عنه)

яъни: **“Кимга Аллоҳ яхшиликни ирода қилса, уни динда фақиҳ қилиб қўяди”** (Муттафақун алайҳ). Имом Шофеъий раҳматуллоҳи алайҳ айтадилар:

النَّاسُ فِي النُّفُهِ عِيَالٌ عَلَى أَبِي حَنِيفَةَ

яъни: **“Одамлар фикҳ илмида Абу Ҳанифага қарам (муҳтож)дирлар”**.

Машҳур муҳаддис ва муаррих Имом Заҳабий ривоят қиладилар:

قِيلَ لِمَالِكٍ: هَلْ رَأَيْتَ أَبَا حَنِيفَةَ؟ قَالَ: نَعَمْ، رَأَيْتُ رَجُلًا لَوْ كَلَّمَكَ فِي هَذِهِ السَّارِيَةِ أَنْ يَجْعَلَهَا دَهَبًا، لَقَامَ بِحُجَّتِهِ

яъни: Имом Моликка: “Абу Ҳанифани кўрганмисиз?” дейилганда, у зот: **“Ҳа, кўрганман, агар мана шу устунни тилла деб исботламоқчи бўлса, ҳужжат келтира оладиган киши эканини билдим”**, – деганлар (“Сияру аъломун нубало” китоби).

Ахлоқ ва тақволари. Аллоҳ таоло олим бандаларини мақтаб, шундай дейди:

﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ﴾

яъни: “Бандалари орасида Аллоҳдан уламоларгина кўрқарлар. Ҳақиқатан, Аллоҳ қудратли ва мағфиратлидир” (Фотир сураси 28-оят).

Имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ Аллоҳ таоло ҳаром қилган амаллардан жуда эҳтиёткор, ўта ақлли, сукути кўп, доим тафаккурда бўладиган киши эдилар. Сергап эмасдилар. Кам кулардилар. У кишидан бирор масала сўралса, жавоблари асосли бўларди. Динини эҳтиёт қилар, ҳар кимни яхшилик билан ёд қилардилар. Ўзгаларнинг айби билан эмас, ўзининг нафси билан машғул эдилар.

Заковатлари: У зот 20 ёшларидан кейин фикҳ илмини ўрганишга қаттиқ киришдилар ва токи умрларини охиригача таълим олиш, таълим бериш, фатво бериш ва илм сафарларидан бўшамадилар. Умрларини диннинг асосларини мустаҳкамлаш, фикҳий масалаларга жавоб топиш ва ботил фирқаларга раддиялар беришга бағишладилар.

Тарихий манбаларда келтирилишича, бир гуруҳ даҳрийлар ҳазрат Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳни олдиларига келиб, мунозара қилишмоқчи бўлишди. Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳ: “Сизлардан бир масала сўрайман, кейин хоҳлаганингизни қиласиз”, – дедилар ва: “Бир кеманинг ичи тўла мол бўлса ва денгиз тўлқинли бўлса, кемачи бўлмаса, бу кема ўз-ўзидан нажот топиб, бирор тарафга кета оладими?” – деб сўрадилар. Даҳрийлар: “Мумкин эмас”, – деб жавоб беришди. Сўнгра Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳ айтдилар: “Бу дунёнинг борлиги, унинг ўзгариб туриши, оламда жараён этаётган шунча ишлар бир Яратувчи ва бошқариб турувчисиз содир бўла оладими?!”. Шунда ҳамма даҳрийлар тавба қилиб, Аллоҳ таолонинг бир ва борлигига имон келтиришди.

Устоз ва шогирдлари. Имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ жуда кўп олимларнинг илмидан фойдаланганлар. Ҳатто уларнинг сони 4000 мингга яқин бўлгани айтилади. Абу Жаъфар у зотдан: “Эй, Абу Ҳанифа, илмни кимлардан ўргандингиз”, – деб сўраганида: “Ҳаммодан, у – Иброҳимдан, у эса – Умар ибн Хаттоб, Али ибн Абу Толиб, Абдуллоҳ ибн Масъуд, Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳумнинг шогирдларидан”, – деб жавоб берганлар. Демак Имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳнинг мазҳаблари бир қанча буюк саҳобаларнинг илм булоқларидан сув ичган.

Ҳазрати Умар ибн Хаттоб разияллоҳу анҳу Кўфага буюк саҳобий Абдуллоҳ ибн Масъуд разияллоҳу анҳуни муаллим қилиб юбордилар. Ҳазрати Али разияллоҳу анҳу Куфага келганларида, у ерда фақиҳларнинг кўплигидан хурсанд бўлиб: “Аллоҳ Абдуллоҳни раҳмат қилсин, бу диёрни илмга тўлдирибди”, – деган эканлар. Ўз навбатида Ҳазрати Али разияллоҳу анҳу ҳам халифалик даврларида пойтахтни Куфага кўчирдилар. Кейинчалик бир ярим минг саҳобаларни бу шаҳарга жалб қилдилар. Мана шу шаҳарда туғилиб ўсган Имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳнинг устозлари силсиласи ҳам юқорида зикр қилинган саҳобаларга, хусусан Абдуллоҳ ибн Масъуд разияллоҳу анҳуга боғланади. Яъни Имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ фикҳ илмларини Ҳаммод ибн Абу Сулаймондан, у киши Иброҳим Нахайидан, у киши Алқам ибн Қайсдан, у киши Ибн Масъуд разияллоҳу анҳудан олганлар.

Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ фикҳга ружуъ қўйиб, ўша вақтнинг буюк машойихларидан дарс олдилар. Бу ҳақда ўзлари қуйидагиларни айтадилар: “Мен илм ва фикҳнинг конида эдим. Унинг аҳли ила мажлис қурдим. Уларнинг фуқоҳаларидан бир фақиҳни лозим тутдим”. Ўша фақиҳ Ҳаммод ибн Абу Сулаймон раҳматуллоҳи алайҳ эдилар. У зот ўз замонасининг энг йирик олими фақиҳ, ўта зийрак, олижаноб бир шахс эдилар.

Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳ 18 йил давомида Ҳаммод ибн Абу Сулаймондан фикҳ илмини ўргандилар. Бу ҳақда Имомнинг ўзлари шундай дейдилар: “Мен Ҳаммодни лозим тутганим каби, бирор киши бошқани лозим тутганини билмадим. Кўп

савол берувчи эдим. Ҳатто баъзида мендан зеркиб: “Эй, Абу Ҳанифа, қорним шишиб, юрагим сиқилиб кетди”, – дер эдилар”.

Макка ва Мадинага кўп маротаба катнаб, у ерда илм мажлислари куриш натижасида юзга яқин тобеъинлар билан кўришганлар. У зот айниқса, ана шу тобеъинлардан ҳадис ривоят қилар ва фикҳ музокарасини олиб борар эдилар.

Абу Ҳанифа ҳадис илмида ҳам етук эдилар. Бу фанда У зотнинг энг машҳур устозларидан бири, тобеъин Ато ибн Абу Рабоҳ разияллоҳу анҳудирлар. Ибн Аббос разияллоҳу анҳунинг илмлари ўша кишида эди. Имом у зотдан ҳадис эшитар ва шу билан бирга “илм денгизи” деб номланган буюк саҳобий Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳунинг фикҳини таълим олар эдилар. Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ ўз устозларини ёд этиб: “Ҳаммод ибн Абу Сулаймондан кўра фақиҳроқ ва Ато ибн Абу Рабоҳдан кўра барча илми жамловчироқ кишини кўрмадим”, – деган эдилар.

Китоблари. Имом Абу Ҳанифа раҳимахуллоҳ даврларида китоб ёзиш кенг тарқалган эмас эди. Шу сабабли у зот кўп китоб ёзиб қолдирмаганлар. Балки одамларга ижтиҳод, фатво ва дарс бериш билан манфаат етказганлар. Таржимаи ҳол китобларда у кишига тегишли китоблар: “Фикҳул акбар”, “Ал-Олим вал мутааллим”, “Ал-Васийя” ва “Рисолатун ила Усмон Баттий” саналади. У зотнинг шогирдлари дарслар давомидаги маълумотларни тўплаб китоб шаклига келтиришган. Дарсларда У зот томонидан айтилган ҳадиси шарифларни тўплаб, бир нечта ҳадислар жамланмаси “Муснади Абу Ҳанифа” номли китоблар тузилган.

У зот фикҳ илмини оғзаки нақл қилишдан ёзма шаклга ўтказишда катта таъсир кўрсатган фақиҳларнинг биринчиларидир.

Ибодатлари. У зотнинг узоқ йиллар кечалари ибодат қилишлари, таҳажжудлари ва хуфтоннинг таҳорати билан бомдодни ўқишлари жуда кўпчиликдан бизга етиб келган. Абу Осим ан-Набил айтадилар:

كَانَ أَبُو حَنِيفَةَ يُسَمِّي الْوَتْدَ؛ لِكَثْرَةِ صَلَاتِهِ

яъни: “У зот кўп намоз ўқиганларидан “қозик”, – деб аташарди”.

Имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ Қуръони каримни тўлиқ ва мукамал ёд олган эдилар. Абу Юсуф раҳматуллоҳи алайҳдан Имом Аъзам раҳимахуллоҳ ҳар кеча намозда Қуръони каримни хатм қилганликлари ривоят қилинган.

Имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ бир нечта шогирдларини ўзлари ҳомийлик қилиб тарбия қилганлар. Жумладан, катта шогирдларидан бири Имом Абу Юсуф раҳматуллоҳи алайҳ камбағал оиладан бўлиб, дарс ҳалқаларига ҳар доим қатнаша олмас эди. Бир куни Имом Абу Ҳанифа у кишини чақириб, бир халтачада пул бердилар. Ичида 100 дирҳам (42,5 г тиллага тўғри келади) бор эди. Абу Юсуфга: “Дарс ҳалқасини лозим тутинг. Пул тугаса менга билдиринг”, – дедилар. Шундан кейин Абу Юсуф дарсдан қолмадилар. Абу Юсуф у зотга пул тугаганини билдирмасдилар. Лекин пуллари тугар-тугамас Имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ Абу Юсуфга маблағ берардилар. Имомнинг ўткир фаросати ва саховати сабабли Абу Юсуф раҳматуллоҳи алайҳ етук олим, мужтаҳид бўлиб етишди. Халифа Ҳорун ар-Рашид даврида козиул қузот (энг катта қози) лавозимида ишлаб, ҳанафий мазҳабининг кенг ёйилишига сабаб бўлдилар.

Уламоларнинг мақтовлари. Расули акрам алайҳиссалом ҳадиси шарифда шундай марҳамат қиладилар:

﴿وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ كَانَ الدَّيْنُ مُعْلَقًا بِالثَّرْيَاءِ لَتَنَاوَلَهُ رَجُلٌ مِنْ فَارِسٍ﴾ (رواه الإمام البخاري عن أبي هريرة رضي الله عنه)

яъни: “Жоним кўлида бўлган Зотга қасамки, агар дин Сурайё юлдузига осилган бўлганда ҳам, форслардан бир киши уни олади” (Имом Бухорий ривоятлари).

Ушбу ҳадиси шариф борасида машҳур муҳаддис олим Аллома Суютий айтадилар: Бу ҳадисда Имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳга ишора қилинган, чунки

форсийлардан бирортаси Имом Аъзам раҳимахуллоҳнинг даражасига етмаган”, – деганлар (“Табйизус саҳифа” китоби).

Мухаддислар султони, 100 мингдан ортиқ ҳадисларни ёд билган Яхё ибн Маъин (158 х.й.да туғилганлар) раҳимахуллоҳ айтадилар: “Имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ ҳадис борасида ишончли бўлиб, ёдлаган ҳадисинигина ривоят қилади, ёдламаганини айтмайди”.

Имом Яхё ибн Маъин машҳур муҳаддисларнинг устози ҳисобланадилар. У зотнинг илми ҳадисларни ва барча ровийларини тўла қамраб олганидан Имом Аҳмад: “Яхё ибн Маъин билмаган ҳадис – ҳадис эмас”, – деганлар. Ҳадислар борасида шунча илмга эга бўлишларига қарамасдан, фикҳда Имом Абу Ҳанифанинг мазҳабларида бўлганлар. Имом Бухорий, Имом Муслим ва Имом Аҳмад ибн Ҳанбалларнинг устози Яхё ибн Маъиндек зотлар Имом Абу Ҳанифани мадҳ этиб, бошларига кўтарган экан, баъзи кишилар ушбу буюк Имомга таъна қилишдан уялсалар, яхши бўлар эди.

Яхё ибн Маъин шундай дейдилар: “Мен қироатда – Ҳамзанинг қироатида, фикҳда эса Абу Ҳанифанинг мазҳабидаман”.

Машҳур муҳаддис Имом Заҳабий шундай дейдилар: “Бу имомга фикҳ ва унинг энг нозик жиҳатлари ҳам таслимдир, бунга шак-шубҳа йўқ!” “Фикҳ борасида унга тўхталинган, одамлар бу борада унга боқимандадир”.

Ҳадис ровийларидан, Имом Моликнинг шогирди Яхё Қаттон (120 х.й.да туғилган) шундай дейдилар: “Абу Ҳанифа гапига кўра яхши саналган нарсани, албатта оламиз”.

Ҳатто мазҳабсизлар эътироф этган Ибн Таймия ҳам ўзини “Минҳожус суннаҳ” китобида Имом Аъзам раҳматуллоҳи алайҳ ҳақларида куйидаги мактов сўзни айтган:

أَنَّ أَبَا حَنِيفَةَ وَأَصْحَابَهُ مِمَّنْ لَهُ فِي الْأُمَّةِ لِسَانٌ صِدْقٍ مِنْ عُلَمَائِهَا

яъни: “Абу Ҳанифа ва у зотнинг шогирдлари уммат ичида чинакам мактовга эга бўлган уламолардандир”.

Мухтарам жамоа! Хулоса ўрнида айтиш жоизки, фикҳий мазҳаб уламолари ҳар соҳада етук, ижтиҳод қилиш салоҳиятига эга бўлганлар ва бу ишга ниҳоятда масъулият билан ёндашганлар. Уларнинг бирорта сўзи далилсиз бўлмаган. Улар кучли асос – Қуръони карим ва суннатга суянганлари сабабли, ҳозиргача бутун дунё мусулмонлари бу фикҳий мазҳабларга эргашиб келмоқдалар.

Лекин минг афсуски, баъзи бир тоифалар, мазҳабга эргашмаймиз, биз Қуръони карим ва суннатга эргашамиз, деган пуч даъво билан Ислом уммати ўртасига фитна солмоқдалар. Ваҳоланки, фикҳий мазҳабларга эргашиш – айна Қуръони карим ва суннатга саҳобалар ҳамда тобеъинлар тушунгани каби эргашишдан бошқа нарса эмас! У даъво қилувчилар мужтаҳидлар ҳал қилган минглаб масалаларни Қуръон ва суннат асосида қайтадан кўриб чиқмоқчи бўлишди, лекин қисқа вақт ичида ўзаро жуда кўплаб ихтилофларга боришди. Бу уларнинг даъволари пуч экани, ўзлари эса ижтиҳод даражасига лойиқ эмаслигини кўрсатди.

Ҳозирда айрим мазҳабсизликка чақираётган тоифалар салафи солихлардан бўлган Имом Абу Ҳанифадек зотга эргашилса, маломат қилиб, ҳозирги кунда яшаётган ёки яқинда яшаб вафот этган қўштирноқ остидаги “шайх”ларининг йўллари эргашиш зарурлигини айтадилар. Ваҳоланки, тўрт мазҳаб соҳиблари Расулulloҳ алайҳиссалом мактаган муборак замонларда яшаб, ижод қилганлар. Қолаверса, тўрт мазҳаб имомларининг илмлари ва такволарига бутун уммат уламолари тасаннолар айтишган.

Мазҳабдан юз ўгириш салафи солих йўлидан юз ўгириш бўлиб, шубҳасиз адашишга олиб боради. Шунинг учун ҳам аллома Муҳаммад Саид Рамазон Бутий: “Мазҳабсизлик – ислом шариатига таҳдид соладиган хатарли бидъатдир”, деганлар.

Машҳур аллома Шоҳ Валиюллоҳ Дехлавий шундай дейдилар: “Ҳиндистон ва Мовароуннаҳр юртларида шофеийларни ҳам, ханбалийларни ҳам, моликийларни ҳам мазҳаби тарқалмаган, бошқа мазҳаб китоблари ҳам етиб келмаган. Шунинг учун ушбу

диёрларда яшовчи, ижтиҳод даражасига етмаган кишиларга Абу Ҳанифа мазҳабига эргашиш вожиб бўлади”.

Юқоридаги етук уламолардан бошқа кўплаб алломаларнинг бу мавзудаги фатво ва хулосаларини келтириш мумкин. Демак, бизнинг юртимизда фақатгина Имоми Аъзам Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳнинг мазҳабига амал қилиш лозим экани маълум бўлмоқда. Ҳозирги кунда мўътадил, Қуръони карим ва суннати шарифга асосланган Ҳанафий мазҳабига дунё мусулмонларининг деярли ярми амал қилмоқда. Бу ҳанафий мазҳабига катта фазилат беради.

Имом Абу Ҳанифа ҳақларида алоҳида суҳбат қилишимиздан мақсад – ушбу зотни яхшироқ таниб, у зотга эргашайлик! Зеро, Аллоҳ таоло анбиёларнинг қиссаларини Қуръони каримда зикр қилиб, шундай буюрган:

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمْ أَقْتَدِهِ

яъни: **“Айнан ўшалар Аллоҳ хидоятга бошлаган зотлардир. Бас, (Сиз ҳам) уларнинг йўлига иқтидо қилинг!”** (Анъом сураси 90-оят).

Ислом уммати мужтаҳид уламоларга эргашиши билан Аллоҳ таоло хидоят қилган зотлар изидан юрган бўладилар.

Аллоҳ таоло мазҳаббошимиз Имом Абу Ҳанифадан Ўзи рози бўлсин! У зот қолдирган илмий меросдан тўлиқ фойдаланишга барчамизни муваффақ айласин! Омин!

Муҳтарам имом-домла! Келгуси жума маърузаси “Оят ва ҳадисларда Қиёмат куни баёни” мавзусида бўлади, иншааллоҳ.